

ȚĂRILE ROMÂNE CA „POARTĂ A CREȘTINITĂȚII” LA DUNĂREA DE JOS (SECOLELE XV—XVI). IDEEA ȘI FAPTA

IOAN-AUREL POP

Cluj-Napoca

Ultimele decenii ale secolului XIII au marcat eșecul cruciadelor clasice. Căderea Acrei în 1281 în mâinile musulmanilor selgiucizi însemnase sfârșitul regatului Ierusalim, adică pierderea oricărei posibilități a creștinilor din Occident de a mai debarca în această parte a lumii, cândva atât de mult dorită. De aici a decurs o descurajare generală, iar caracterul ofensiv al unor expediții a devenit irealizabil. Formarea statelor centralizate în Europa occidentală și conflictele au urmat pentru definitivarea granițelor sau asigurarea succesiunii la tron, nașterea și consolidarea unui sentiment național¹, scăderea autorității papale (după mutarea scaunului pontifical de la Roma la Avignon, între 1309—1378), criza de prestigiu a bisericii catolice, accentuarea individualismului și slăbirea sentimentului de solidaritate au condus în final la diminuarea ardorii colective a oamenilor de rând. Cu alte cuvinte, caracterul popular și internațional al cruciadelor era pierdut pentru totdeauna².

Din veacul XIV, Europa era amenințată ea însăși, pe propriul teritoriu, de forțe ostile necreștine. În aceste condiții, apărarea continentului devine o necesitate, iar cruciada se transformă în funcție de împrejurări. Locul cruciadelor clasice ofensive, duse de occidentali, este luat de un lung șir de cruciade defensive³, desfășurate în sud-estul continentului, prin participarea și a forțelor creștine locale. Înaintarea turcilor otomani în Balcani pune problema apărării țărilor creștine europene și nu pe aceea a unor cuceriri în Orientul Apropiat, leagănul creștinismului. În vederea acestui scop nou, cruciada din veacurile XIV—XVII sau „cruciada târzie” a urmărit menținerea unității țărilor creștine prin crearea unor largi sisteme de alianțe, în care statele creștine necatolice din estul Europei trebuiau să aibă un rol important. În ciuda primejdiei, solidaritatea însă, era greu de păstrat și de cultivat, în condițiile în care statele centralizate, mai ales cele din Occident, intraseră pe un făgaș de evoluție național. Totuși, ideologia de cruciadă era susținută fervent de către o propagandă permanentă, legată de menținerea acelei „republici creștine” (*respublica christiana*), pe care unii o vedeau în primul rând occidentală și catolică, iar alții, trecând peste separația dintre ereștini, o considerau general-europeană.

Este drept că, deocamdată, erau direct amenințate și atacate popoarele și țările ortodoxe din Balcani. La jumătatea secolului al XIV-lea, turcii otomani ocupau în chip surprinzător fortăreața bizantină Gallipoli,

de pe țărmul european al Dardanelelor. În 1371, în ciuda încercării popoarelor balcanice de a constitui un front comun de luptă, sultanul Murad I cucerește, după lupta de pe râul Marița, întreaga Tracie, o mare parte din Macedonia, iar în unele locuri depășește linia Munților Balcani. În 1386, turcii aveau să ocupe cetatea Niș, în 1387 ei atacau ținutul de Târnovo, iar în 1389, după lupta de la Kossovopolje, îi obligau pe sârbi să se recunoască tributari și supuși ai sultanului. Este perioada în care Skoplje, Bosnia, Zeta, Grecia, Albania cad sub turci, fiind urmate în 1393 și 1396 de cele două țarate bulgare de la Târnovo și, respectiv, Vidin. O mare parte din populația cucerită, după obiceiul turcilor, este dusă în robie, iar timarioții pun stăpânire pe pământuri. În regiunile anexate în mod direct, structurile economico-sociale și instituțiile locale sunt înlocuite cu altele de tip islamic.

Era evident că, în această înaintare spre nord a turcilor, Dunărea era un obstacol natural mai greu de trecut. De aceea, incursiunile otomane la nord de fluviu, deși nu au lipsit nici în veacul XIV, nu s-au soldat cu succese. Încă la 1369, o oaste turcească a trecut Dunărea, pe teritoriul românesc, stimulată de lipsa de eficiență a cruciaților italieni (conduși de Amedeo de Savoia), care veniseră să refacă unitatea creștină cu sabia. Domnul român, Vladislav-Vlaicu, deși nu fusese invitat la cruciadă, fiind considerat „schismatic”, l-a așteptat pe sultan pregătit de luptă, i-a luat pe turci prin surprindere, i-a alungat la sud de Dunăre și l-a repus în domnie pe țarul bulgar Sracimir din Vidin⁴. Prima înfrângere a turcilor în Europa se datora oștilor române și la fel avea să se întâmple și peste câțiva ani, sub domnia lui Mircea cel Bătrân (1386—1418), considerat „cel mai viteaz și mai ager dintre principii creștini”⁵. Venetienii preluau vestea înfrângerii turcilor și o transmiteau în Franța, unde era consemnată în cronică de la Saint Denis ca un eveniment european de seamă⁶. Astfel, Europa i-a cunoscut pe români ca luptători la Dunărea de Jos împotriva turcilor⁷. Această ipostază a românilor de protagoniști ai rezistenței antiotomane se va accentua ulterior și va căpăta dimensiunile unei *misiuni asumate în numele Creștinătății*. O asemenea misiune de combatere și limitare a Păgânătății agresive a cuprins, pe Valea Dunării mijlocii și inferioare, mai multe țări și popoare și a atins apogeul în veacul al XV-lea considerat secolul eroic al rezistenței antiotomane. În Țara Românească, efortul început de Vladislav-Vlaicu și de Mircea cel Bătrân a fost continuat între anii 1420—1462 de Dan II, Vlad Dracul, și Vlad Țepeș. În Transilvania, românul Iancu de Hunedoara, ca voievod și apoi ca guvernator și mare căpitan al Ungariei (1441—1456), va trece de la rezistență la ofensivă, ajungând cu oștile sale până la Munții Balcani. La trei ani după căderea Constantinopolului (1453), când nimeni nu mai spera într-o redresare creștină, Iancu obține marea victorie de pe Dunăre, la Belgrad, „carele era apărătura nu numai a Țării Ungurești, ci a toată creștinătatea dinspre apus”, după aprecierea lui Grigore Ureche⁸. Menținerea Belgradului în mâini creștine până la 1521 a însemnat oprirea înaintării turcilor spre vestul Europei, faptă pentru care Iancu de Hunedoara a fost socotit erou al Creștinătății și numit „athleta Christi”⁹.

După Țara Românească și Transilvania, efortul rezistenței antiotomane trece asupra celei de-a treia țări românești — Moldova. Aceasta, sub domnia de circa o jumătate de secol a lui Ștefan cel Mare (1457—1504), a cunoscut apogeul dezvoltării sale medievale. Este epoca în care otomanii se străduiesc să pună în practică planul lor de transformare a Mării Negre în „lac turcesc“ și de dominare fermă a regiunii Dunării de Jos, pe ambele maluri ale fluviului¹⁰. Ștefan cel Mare a obținut câteva zeci de victorii împotriva turcilor, intrând în legendă și în folclor și fiind socotit sfânt¹¹. La 25 ianuarie 1475, din Suceava, monarhul român expediează o scrisoare circulară către principii creștini, în care anunța victoria obținută în urmă cu două săptămâni la Podul Înalt (Vaslui) și cerea ajutoare împotriva cuceritorului Constantinopolului, care se pregătea să invadeze Moldova. Textul este semnificativ pentru concepția politico-militară a domnitorului: „Vă spun domniilor voastre că necredinciosul împărat al turcilor a fost de multă vreme și este încă *pierzătorul întregii Creștinătăți*“. Ca urmare, „auzind și văzând noi acestea, am luat sabia în mână și, cu ajutorul domnului Dumnezeuului nostru atotputernic, *am mers împotriva dușmanilor Creștinătății, i-am biruit și i-am călcat în picioare și pe toți i-am trecut sub ascuțișul sabiei noastre* [...] Auzind despre aceasta, păgânul împărat al turcilor își puse în gând să se răzbune și să vină în luna lui mai, cu capul său și cu toată puterea sa, împotriva noastră și să supună țara noastră, care e poarta Creștinătății și pe care Dumnezeu a apărât-o până acum. Dar dacă această poartă [a Creștinătății], care e țara noastră, va fi pierdută — Dumnezeu să ne ferească de așa ceva — atunci *toată Creștinătatea va fi în mare primejdie*“¹² (subl. ns.). Într-o solie către senatul Venetiei, la 8 mai 1477, același principe Ștefan al Moldovei arată: „Nu vreau să spun cât de folositoare este pentru treburile creștine această țară a mea [...] ; ea este *cetatea de apărare a Ungariei și Poloniei și straja acestor două regate*. Afară de aceasta, fiindcă turcul s-a împiedicat de mine, mulți creștini au rămas în liniște patru ani“¹³. În consecință, Ștefan cel Mare, învingătorul lui Mehmet — cuceritorul Constantinopolului —, cere ajutor, dar avertizează: „Și dacă Dumnezeu va vrea ca eu să nu fiu ajutat, din două lucruri unul se va întâmpla: sau această țară va pieri desigur sau voi fi silit de nevoie să mă supun păgânilor. Lucrul acesta însă nu-l voi face niciodată, vrând mai bine de o sută de mii de ori moartea decât aceasta“¹⁴. Avem în față cele mai elocvente texte de epocă păstrate până azi în care este expusă explicit concepția românilor privind rolul lor ca apărători ai Creștinătății. Fragmentele fac dovada că, cel puțin în cercurile înalte ale puterii, românii erau conștienți de rolul lor antiotoman și de poziția țărilor lor de apărătoare ale civilizației creștine. Idealul creștin de apărare a Europei este așezat deasupra vieții, ca valoare supremă a existenței. Dar exemplul epocii lui Ștefan cel Mare nu este singular. În unele cazuri, un stimul pentru apărarea Europei creștine devine mândria originii romane a românilor. Astfel, la 1562, un alt domn al Moldovei, Iacob Heraclide Despot, se angaja „să lupte zi și noapte cu necredincioșii și blestemații turci“ împreună cu românii, „oameni viteji și popor războinic, coborât din valoroșii romani, care au făcut lumea să se cutremure“,

făcând astfel „să se cunoască de către lumea întregă adevărații romani și descendenții lor“¹⁵. Se vede cum, în acele vremuri de sensibilitate renașcentistă, descendența romană, ca *fenomen de conștiință colectivă la români*, era socotită un imbold pentru lupta antiotomană, și în vederea redobândirii independenței complete a țării.

Nici în amurgul evului mediu și în zorile lumii moderne, idealul luptei antiotomane și al apărării civilizației creștine nu se estompase între români. Astfel, la 2 februarie 1600, într-o scrisoare către regele Spaniei, principele Mihai Viteazul evoca efortul său de a ajuta Creștinătatea, ridicându-se contra „vrăjmașilor necredincioși“ și promitea să continue lupta începută: „Așadar eu, câtă autoritate, forță și putință am, cu mare zel am să le pun întru întreg folosul și serviciul *republicii creștine* și, în scurtă vreme, cu sprijinul Maiestății Voastre și al principilor creștini, nu am să preget ca, trecând Dunărea, să lovesc nu numai ținuturile mărginașe, ci chiar Constantinopolul, inima Imperiului otoman, din care faptă se poate dobândi pentru Creștinătate nu numai o creștere foarte mare, ci și pace și siguranță veșnică“¹⁶. De asemenea, la 17 ianuarie 1601, în memoriul către Rudolf II, împăratul Austriei, principele Mihai scria: „Țara mea, Valahia, nu e mai departe de scaunul tiranului ce se numește Constantinopol, decât cale de cinci zile și numai Dunărea o desparte de teritoriul inamicului. În această țară aș fi putut trăi liniștit, sigur și fără nici o frică, dacă nu mă simțeam chemat de credința mea [...] față de întreaga Creștinătate“¹⁷. Iarăși apare ideea că țara unui principe român (de data aceasta Țara Românească) era un *scut pentru Creștinătate* și că *Dunărea era un hotar între lumea cotropită de păgâni și țările rămase creștine*. Mihai Viteazul, ca și înaintașii săi, se simțea fără nici o rețineră membru al „republicii creștine“ și ignora cu bună știință separația dintre catolicism și ortodoxie.

Dar care era opinia Europei în legătură cu acest efort antiotoman al Țărilor Române și cu situația în care se aflau aceste principate? Treccem peste lungul șir de elogii adresate în diferite scrieri politico-diplomatice și savante principilor români ca și peste calificativul de „atleți ai lui Hristos“ acordat unora dintre ei și ne oprim la două exemple ce ni se par edificatoare prin aspectul lor precis și concret. Un document florentin (un raport) din 1479, reproducând ordinea de bătaie a armatelor puse sub comanda regelui Ungariei, Matia Corvinul, contra turcilor, arată proveniența oștenilor: regatul Ungariei dădea 14 000 de oameni, Transilvania — 28 000; domnul Moldovei venea cu 12 000 de călăreți și 20 000 de pedestrași, iar domnul Țării Românești scotea în luptă 8 000 de călăreți și 30 000 de pedestri¹⁸. Rezultă că voievodatul Transilvaniei și cele două principate transcarpatine suportau, conform izvorului italian, 87,5% din efortul antiotoman, iar Ungaria propriu-zisă restul de 12,5%. Din cei 112 000 de luptători, cam 75 000 erau români, iar restul erau maghiari, secui și sași. Chiar dacă valorile numerice sunt relative, proporțiile contează și faptul că ponderea românilor în războiul antiotoman apare ca foarte însemnată. Al doilea exemplu este o scriere a lui Filippo Buonacori Callimachus, umanist italian (în serviciul coroanei polone), care, pe

la 1490, încerca să convingă puterile europene că o nouă cruciadă ar avea șanse de reușită. El oferea țărilor apusene pilda popoarelor din sud-estul Europei, care rezistaseră timp îndelungat agresorului. Era învocat îndeosebi exemplul Țării Românești și Moldovei care, prin lupte grele, reușiseră să-și salveze existența: „Aducă aici — se adresa Callimachus papei — expedițiile de atâtea ori ineficace împotriva românilor, care popor e astăzi divizat în două părți, dintre care niciuna, când a cunoscut cea mai mare înflorire, nu trimitea în război mai mult de 16 000 de oșteni. Și totuși, acei dintre ei care se numesc Basserabi nu numai au rezistat timp foarte îndelungat cu forțe atât de mici împotriva întregii puteri a turcilor, dar foarte adesea chiar i-au atacat, înainte de a-l pierde [...] pe acel mare comandant și principe al lor, Vladislav Dracula, de care fiind lipsiți, e de mirare că nu au sucombat pe dată, cu totul. Mult timp după aceasta, au ajuns totuși la supunere, *astfel încât să-și păstreze toate legile lor, împreună cu averile și până aproape și libertatea* (s.n.). Iar moldovenii, deși au pierdut pe țărmul Mării Negre orașele Moncastru și Licostomo [...], își mențin și păzesc și acum restul țării lor și au provocat adesea, în anii precedenți, pierderi atât de mari turcului, încât acesta a fost silit, în cele din urmă, să-l numească aliat și prieten pe Ștefan, principele moldovenilor [...], care a cedat nu sub presiunea armelor, ci condiționat. O! Iată marea putere atât de temută de mulțimea spaniolilor, de armata francezilor, de virtutea italienilor, de forțele germanilor, dar cu care s-au luptat mult timp primitivii epiroți, s-au înfruntat adesea bulgarii cu forțe egale, au purtat război ani îndelungați sârbii, aproape fără ostași și arme, cu care, în fine, bosniacii și rascii izolați au luptat cu rezultate nedecise în locuri variate, *iar românii, după ce au respins armele și eforturile ei, s-au învoit prin tratate, nu ca învinși, ci ca învingători* (s.n.)¹⁹. Textul lui Callimachus este o mărturie clară a faptului că rezistența antiotomană a românilor era cunoscută și apreciată. Umanistul italian îi așază pe români în fruntea popoarelor care s-au opus Semilunii și explică judicios și rezultatele acestei rezistențe: după un lung șir de victorii, românii au acceptat suveranitatea otomană pe bază de negocieri încheiate cu tratate. Însuși conținutul acestor tratate e evocat, în aspectele sale esențiale, pentru Țara Românească: menținerea intactă a tuturor insușiilor și legilor țării (*omnes leges*), respectarea resurselor economice (*simulcum rebus*) și a autonomiei politice (*et paene libertatem*). Excelent cunoscător al situației Europei sud-estice, autorul știe să deosebească statutul Moldovei și Țării Românești — care și-au salvat existența statală și întregul ei conținut instituțional — de situația fostelor state balcanice subjugate de puterea otomană, în ciuda rezistenței pe care i-au opus-o²⁰.

Mărturiile invocate mai sus dovedesc că în veacurile XV—XVI românii aveau conștiința rolului lor important în apărarea civilizației creștine și că în sferile diplomației europene era cunoscut (și uneori chiar admirat) acest rol. De asemenea, textele mai demonstrează că Dunărea de Jos devenise o mare frontieră politico-militară, anume limita-simbol între Păgânătate și Creștinătate. În urma unui judicios raport între *rezis-*

tență și conciliere (pe care îl sesizează Callimachus), la care au ajuns românii în relațiile cu otomanii, având în față mereu exemplul pašalâcului de la sud de Dunăre, unde existența statelor bizantin, bulgar, albanez, sârb etc. fusese suprimată, aceștia și-au păstrat propriul cadru statal. Aceasta însemna conservarea instituțiilor românești, a bisericii creștine, a structurilor economico-sociale locale, însemna interdicția pentru turci de a se așeza la nord de Dunăre, de a posedea aici bunuri imobiliare sau de a-și clădi lăcașuri de cult islamic.

În evul mediu, românii, împreună cu alte popoare din regiune (deopotrivă ortodoxe și catolice), au apărât lumea creștină, au fost conștienți că îndeplinesc un mare act politic, iar poziția lor a fost receptată corect în unele sfere ale puterii de pe continent. Ajutoare pentru această misiune a lor, asumată deliberat, au primit sporadic și insuficient, dar și așa au stăvilit, cu unele efemere excepții, puterea otomană la Dunăre. De aceea, *geografia politică a celor două maluri ale fluviului, pe cursul său inferior, a rămas mereu diferită, până când, în secolele XIX și XX, statele creștine s-au refăcut și la sud de Dunăre*. Astfel, din mijloc de separație între două lumi, Dunărea a ajuns în lumea modernă și contemporană punte de legătură între țările Europei.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

NOTE

1. Ioan A. Pop, *Solidarități etnice în evul mediu — secolele XIII—XVI*, (I), în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie din Cluj”, 1989, XXIX, p. 72—81.
2. Florentina Căzan, *Cruciadele. Momente de confluență între două civilizații și culturi*, București, 1990, p. 167.
3. *Ibidem*, p. 168.
4. R. Fossier, *Le Moyen Age*, vol. III, Paris, 1983, p. 320—324.
5. J. Leunclavius, *Historiae Musulmane Turcorum de monumentis ipsorum exscriptae libri XVIII*, Frankfurt, 1951, col. 418 (aprecierea a fost formulată de un cronicar turc).
6. Fl. Căzan, *op. cit.*, p. 177.
7. M. Berza, *Der Kreuzzug gegen die Türken — ein europäisches Problem*, în „Révue historique de sud-est européen”, 1942, XIX, nr. 1, p. 50.
8. Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediția P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 134.
9. Vezi C. Mureșan, *Iancu de Hunedoara*, București, 1968, *passim*.
10. Gh. I. Brătianu, *Marea Neagră — de la origini până la cucerirea otomană*, vol. II, ediție de V. Spinei, București, 1988, p. 253—295.
11. Vezi Ș. Papacostea, *Ștefan cel Mare — domn al Moldovei (1457—1504)*, București, 1990, *passim*.
12. M. Neagoe, O. Guțu, M. Guboglu ș.a., *Războieni. Cinci sute de ani de la campania din 1476. Monografie și culegere de texte*, București, 1977, p. 128—129, nr. 5.
13. *Ibidem*, p. 228—232, nr. 50.
14. *Ibidem*. Vezi și M. Malița, *Dialogul diplomatic dintre Suceava și Veneția în timpul lui Ștefan cel Mare*, în vol. V. Cădea, D. C. Giurescu, M. Malița, „Pagini din trecutul diplomației românești”, București, 1966, p. 88—99.

15. Ș. Papacostea, *Geneza statului în evul mediu românesc. Studii critice*, Cluj-Napoca, 1988, p. 229.
16. I. Ardeleanu, V. Arimia, Gh. Bondoc ș.a., *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, vol. 1. Documente externe, București, 1982, p. 385—387, nr. 141.
17. *Ibidem*, p. 607, 616, nr. 216.
18. M. Berza, *op. cit.*, p. 70—72.
19. Ș. Papacostea, *Tratatatele Țării Românești și Moldovei cu Imperiul otoman în secolele XIV—XVI: ficțiune politică și realitate istorică*, în vol. „Stat, societate, națiune. Interpretări istorice“, îngrijit de N. Edroiu, A. Răduțiu, P. Teodor, Cluj-Napoca, 1982, p. 97—98.
20. *Ibidem*, p. 99.